

ББК 63.2 (2) 46; УДК 94(47).066, 071-072

E. Czapiewski

OBECNOŚĆ ROSJI NAD BAŁTYKIEM W XVIII I NA POCZĄTKU XIX WIEKU

Kierunek ekspansji nad Bałtyk stał się naturalnym dążeniem Rosji, która od czasów panowania cara Iwana Groźnego miała aspiracje mocarstwowe. Iwanowi IV, mimo wojennych wysiłków, nie udało się zrealizować tego zamierzenia. Następnie Wielka Smuta i osłabienie Rosji w pierwszej dekadach XVII wieku nie pozwoliły na wzmocnienie tej polityki. Dopiero osłabienie Rzeczypospolitej w połowie XVII wieku i następnie Szwecji w drugiej połowie tego wieku, stworzyło korzystne warunki do podjęcia polityki oparcia Rosji o wybrzeża Bałtyku. Dla wielu polityków rosyjskich z młodym carem Piotrem Wielkim na czele stało się jasne, że Rosja chcąc być wielkim mocarstwem europejskim musi oprzeć się na dwóch ramionach — nad Bałtykiem i Morzem Czarnym.

Na początku panowania cara Piotra I Rosja miała wybór trzech kierunków ekspansji przeciwko: Szwecji, Turcji lub Chinom. Kierunek chiński był zbyt odległy, a cele młodego cara bardziej europejskie. Wybranie kierunku tureckiego oznaczało wsparcie się Rosji o bramę czarnomorską. Następnym, znacznie ważniejszym kierunkiem była wojna ze Szwecją, która w konsekwencji wprowadziła Rosję do Europy jako wielkie mocarstwo¹. W wyniku zwycięskiej dla Rosji wojny północnej (1700–1721), dotychczasowy jej wróg, Rzeczpospolita szlachecka, z którą Rosja stoczyła wiele wojen o prymat w Europie

¹ Historyk brytyjski zwraca uwagę na mocne zaangażowanie się Rosji na południu, a trochę na marginesie traktuje istotne działania rosyjskie w Europie północnej po 1721 r. (*Acton E.* Rosja. Dziedzictwo caratu i władzy radzieckiej. Warszawa, 2013. S. 53 i n.).

Środkowo-Wschodniej, mimo że król Polski August II był sojusznikiem Piotra I, została właściwie w dużym stopniu podporządkowana wschodzącemu imperium. Rosja osiągnęła dostęp do Bałtyku od strony Zatoki Fińskiej², nad której brzegiem Piotr I rozpoczął budowę nowej stolicy państwa — Sankt Petersburga. W ten sposób Rosja osiągnęła trwały dostęp do Bałtyku i umocniła swój prozachodni kierunek. Piotr I w podpisanym w 1721 r. pokoju w Nystad uzyskał dla swego kraju na trwałe Inflanty, ważny port w Rydze, Estonię, Ingrię i część Karelii z Wyborgiem³. Szwecja przegrała wojnę, ale nadzieja rewanżu za poniesioną klęskę w wojnie północnej pozostała.

W drugiej połowie XVIII wieku i na początku XIX wieku Rosja prowadziła rozważną politykę. Miała jednak poważnych wrogów. Szwecja, choć pokonana i osłabiona po wojnie północnej, nie zamierzała rezygnować z aspiracji mocarstwowych i opierała swoje ambicje o sojusz z Francją, a pośrednio z Turcją. Przeciwnikiem Rosji była też Anglia. Z Prusami utrzymywał się przeważnie sojusz, co równoważyło zagrożenie ze strony państw zachodnich. W tym względzie ważną rolę odegrała Rzeczypospolita, w której udało się sformować stronnictwo prorosyjskie, co prawda za zgodą na reformy. Rzeczypospolita przestała być mocarstwem w tej części Europy i to Rosji bardzo odpowiadało. Pojawiające się plany rozbiorów Rzeczypospolitej potwierdzały pozycję «wschodniej sąsiadki» w Polsce.

Można powiedzieć, że Rosji sprzyjało szczęście, ale skutkowało także świadoma polityka osiągania stałych sukcesów w postaci pozyskiwania nabytków terytorialnych etapami. Na drodze do powiększenia terytorium Rosji na północy stała Szwecja. Zachodzące na początku lat 40. XVIII w. ważne zmiany spowodowały, że Szwecja licząc na poparcie Francji, dobrą koniunkturę europejską (m. in. zaangażowanie rosyjskie w wojnę z Turcją) i przygotowywany przez Elżbietę Piotrowną zamach stanu, sprowokowała w 1741 r. wojnę z Rosją. Elżbieta I starała się pozyskać w swoim manifeście z marca 1742 r. Finów obiecując wobec nich przyjazną politykę, a nawet coś w rodzaju autonomii, chociaż kwestia ta została bardzo niejasno postawiona przez cesarzową⁴. Wojna pokazała słabe przygotowanie militarne Szwecji i bardzo szybko ofensywa rosyjska spadła na terytorium Finlandii. Pokój zatwierdzony w 1743 r. w Abo (Turku) za obietnicę powołania prorosyjskiego Adolfa Fryderyka na następcę tronu szwedzkiego, złagodził żądania Rosji, która uzyskała tylko południową część Finlandii,

² Należy dodać, że toczona z dużym okrucieństwem wojna przyniosła w latach 1713–1721 duże straty na okupowanym przez Rosjan terytorium Finlandii, prócz grabieży i przemocy zginęło ok. 5 tys. Finów, a około 120 tys. zostało wygnanych do Rosji (*Szordykowska B.* Historia Finlandii. Warszawa, 2011. S. 58).

³ Warto powołać się na A. Nowaka, który uważa, że Piotr I mógł skierować ekspansję bardziej na Morze Czarne i tamtędy przez «Carogód» wyjść na Morze Śródziemne. Osiągnął pewne sukcesy, ale większe na północy. Przeniesienie stolicy do Petersburga, poszerzenie władztwa na północy oznaczało kierunek ku «centrum nowej, nowoczesnej Europy — ku Londynowi, Amsterdamowi, Paryżowi, Piotr uznawał peryferyjne położenie Rosji wobec nich». Była to rewolucja w myśleniu i działaniu, ponieważ Rosja weszła do działań w centrum Europy, rywalizując z innymi mocarstwami w realiach XVIII wieku o dobre miejsce w Europie (*Nowak A.* Od imperium do imperium. Spojrzenia na historię Europy Wschodniej. Kraków, 2004. S. 48).

⁴ *Szordykowska B.* Historia Finlandii... S. 61.

co ze strategicznego punktu widzenia osłabiała skuteczną obronę władztwa szwedzkiego w pozostałej części Finlandii⁵.

Rosja, mimo obaw mocarstw europejskich przed jej dalszą ekspansją w Europie, miała dobrą sytuację nad Bałtykiem. Przede wszystkim Rzeczpospolita straciła znaczenie regionalnego mocarstwa. Wyniesienie przez Katarzynę II na tron polskolitewski swojego zausznika Stanisława Augusta Poniatowskiego potwierdziło wpływy rosyjskie w Polsce. Nie zmienił tego nawet I rozbiór Polski w 1772 r., bowiem caryca w dalszym ciągu zamierzała traktować upokorzoną Rzeczpospolitą jako strefę wpływów Rosji i nie myślała o dalszych rozbiorach⁶. Podjęte po I rozbiorze reformy państwa nie budziły wielkiego niepokoju nad Nową aż do reform Sejmu Wielkiego (1788–1792), kiedy 3 maja 1791 r. uchwalono konstytucję. Do tego czasu wydawało się, że kolejni ambasadorowie rosyjscy mają wystarczający wpływ na sprawy polskie.

Także ze strony Szwecji zagrożenie wydawało się znikome. Szwecja utraciła swoje mocarstwowe znaczenie, a sojusz rosyjsko-duński wydawał się wystarczającym zabezpieczeniem. Rosja znajdowała się w połowie XVIII wieku w różnych konstelacjach politycznych, a nawet doszło do wojny rosyjsko-pruskiej w latach 1757–1762 zakończonej na wskutek zmiany na tronie rosyjskim. Śmierć carowej Elżbiety właściwie uchroniła Prusy przed kompletną przegraną. Interesy rosyjskie nad Bałtykiem były niezagrożone.

Sytuacja zmieniła się w drugiej połowie lat 80. XVIII wieku. Król szwedzki Gustaw III miał początkowo zamierzenia ofensywne wobec Danii i Norwegii. Jednakże wzrost mocarstwowej roli Rosji za panowania Katarzyny II (kolejna zwycięska wojna z Turcją i likwidacja Chanatu Krymskiego), docierające do Sztokholmu plany carowej dotyczące rozwiązania problemu nordyckiego, czyli zapowiedź wsparcia dla Danii w wypadku ataku z zewnątrz. Do tego Rosja domagała się zerwania stosunków szwedzko-tureckich. Mimo przyjaznych stosunków szwedzko-rosyjskich w latach 1780–1783, a nawet osobistego spotkania carowej z Gustawem III, narastała obopólna niechęć. Konflikt zbrojny był tylko kwestią czasu. Szwecja wciąż miała nadzieję na odzyskanie utraconych na rzecz Rosji terytoriów nadbałtyckich⁷.

Rosja przygotowywała się do wojny, ale armia carska na pograniczu Finlandii była jeszcze słaba, a toczona kolejna wojna z Turcją wymagała skupienia wszystkich sił na południu i nie było możliwości wzmocnienia frontu północnego poza podjętymi doraźnymi działaniami przez ogłoszenie dobrowolnego naboru do wojska. Toteż Katarzyna II przyjęła taktykę defensywną (szczególnie na pograniczu Finlandii chcąc wykazać wobec Finów pokojowe zamiary Rosji), natomiast Gustaw III zdecydował się

⁵ *Andersson I.* Dzieje Szwecji. Warszawa, 1967. S. 207.

⁶ Zwracam uwagę na rozłożenie akcentów. Jeden z historyków polskich skonstatował, że Rzeczpospolita była swoistą barierą wschodnią w aktywnej polityce Rosji na Zachód. Rosja w sojuszu z Prusami oraz Danią miała kontrolować Rzeczpospolitą i Szwecję, a wraz z nimi całą północną i środkową Europę. Ekspansja Rosji na (przeciw Turcji) była realizacją innego planu (*Nowak A.* Od imperium do imperium... S. 49 i n.). Natomiast historyk rosyjski zwraca uwagę na funkcję Rzeczypospolitej jako ważnego oparcia we francuskich projektach budowania antyrosyjskiej bariery na wschodzie, czym uzasadnił politykę Francji prowadzącą do rozbiorów (*Стегний П. В.* Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. М., 2002. С. 66 и др.).

⁷ *Szordykowska B.* Historia Finlandii... S. 67 i n.

na ofensywne działania w 1788 r. nie mając wymaganej konstytucją zgody parlamentu — Riksdagu. Głównym kierunkiem uderzenia miał być Petersburg, który według planu wojennego Gustawa III miała zaatakować częściowo zmodernizowana flota szwedzka. Carowa mogła wykorzystać dyplomację przedstawiając Europie swój kraj jako kolejny raz zaatakowany przez Szwecję. Plan wojenny nie został wykonany, ponieważ flota szwedzka nie odniosła oczekiwanego zwycięstwa, a prowadzona niemrawo kampania na lądzie przyniosła Szwedom klęski m. in. w walce o Hanko w lipcu 1788 r.⁸ Walki lądowe nie rozstrzygnęły o przegranej Szwecji. Bardziej przyczynił się do tego rozwijający się w Finlandii ruch niepodległościowy, zwłaszcza gdy brak sukcesów w wojnie z Rosją wzbudził zaniepokojenie co do dalszych losów Finlandii. Żołnierze fińscy samowolnie zrzucali mundury i narastał opór w armii. Grupa oficerów, której przewodził Karl Armfelt, zażądała podjęcia rozmów pokojowych z Rosją. Inny wysoki rangą oficer Göran Magnus Sprengtporten zmierzał wprost do utworzenia niepodległej Finlandii po opieką Rosji. W kręgach carskich myślano o utworzeniu strefy państw buforowych, zatem plan fiński sprzyjał zamiarom rosyjskim⁹. W tym samym czasie Dania przymuszona przez Rosję przystąpiła do wojny z Szwecją. Grupa opozycyjnych oficerów szwedzkich skierowała do Katarzyny II list, tzw. memoriał z Liikkala, w którym zaproponowali podjęcie rokowań pokojowych. W konsekwencji doszło do zaarrestowania oficerów, a Gustaw III po dokonaniu zmian wewnętrznych, podjął dalsze działania wojenne w 1789 r. Nie przyniosły one dobrych rezultatów dla Szwecji, której flota po początkowych klęskach odniosła jedyne zwycięstwo pod Wyborgiem w lipcu 1789 r. Szwecja miała jednak już zbyt ciężką sytuację ekonomiczną, poza tym przeciw niej wystąpiła Dania, natomiast Rosja prowadziła wojnę od 1788 r. z Turcją i pogorszyła się jej sytuacja międzynarodowa. W obronie Turcji zagrażał jej potencjalnie sojusz angielsko-pruski¹⁰. Zatem najlepszym wyjściem okazało się zawarcie pokoju z Szwecją w 1790 r. Katarzyna zdecydowała, że zostanie utrzymane dotychczasowe status quo.

Oceniając dotychczasową politykę Rosji nad Bałtykiem w kierunku Szwecji widoczna jest charakterystyczna niekonsekwencja. Rosja zarówno w okresie wojny północnej, a następnie w wojnie 1741–1743 zajęła Finlandię, ale w wyniku pokojowych pertraktacji rezygnowała z większości tej krainy z powrotem na rzecz Szwecji. Natomiast prócz ziem staroruskich nie rezygnowała z Inflant i dzisiejszej Estonii, gdyż były to dla Rosji prowincje kluczowe nad Bałtykiem. Można zatem twierdzić, że tereny od Wyborga do Rygi włącznie Rosja traktowała jako strategiczne, a Finlandię niekoniecznie. Chęć osiągnięcia ważnych celów nad Morzem Czarnym (zajęcie Chanatu Krymskiego, szybsze pokonanie Turcji zanim powstanie koalicja antyrosyjska) sprawiły, że Katarzyna wykazała skłonność do pokojowego uregulowania sporu z Szwecją, co nie oznaczało rezygnacji z poszerzania wpływów nad Zatoką Fińską. Na Finlandię przyjdzie czas, kiedy nadarzy się właściwa okazja.

⁸ Szordykowska B. Historia Finlandii... S. 71.

⁹ Andersson I. Dzieje Szwecji. S. 229.

¹⁰ Heller M. Historia Imperium Rosyjskiego. Warszawa, 2000. S. 458. — Anglia wcześniejsza sojuszniczka Rosji w okresie wojny siedmioletniej, tym razem była zaniepokojona parciem Rosji na Konstantynopol.

Pozostawało jeszcze do określenia, jak daleko miało sięgać władztwo rosyjskie nad południowym Bałtykiem. Na pewno realny cel mogły stanowić ziemie nadbałtyckie do granicy Prus Wschodnich. I tutaj dotykamy kwestii polskiej. Wspomniałem już, że Rosja zgadzała się na ograniczone reformy w epoce panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. W interesie Rosji i Prus było zachowanie ustroju dotychczasowej anarchistycznej republiki szlacheckiej. Po pierwszym rozbiórce Rzeczypospolitej carowa Katarzyna II nie zgłaszała protestów po rozpoczęciu przez Stanisława Augusta umiarkowanych reform. Warto też zwrócić uwagę, że chociaż Rosja w wyniku pierwszego rozbioru Polski zajęła największe terytorium, ale ta strata nie miała takiego znaczenia dla Rzeczypospolitej, jak utrata Pomorza oraz Warmii na rzecz Prus, czy dawnej Rusi Halickiej (przemianowanej na Galicję) na rzecz Austrii. Należy dodać, że to Prusy były głównym inicjatorem pierwszego rozbioru, chociaż bez zgody Rosji przeprowadzenie jego byłoby niemożliwe. To właśnie wskutek sprzeciwu Katarzyny II Prusy musiały odstąpić wówczas od przejęcia Gdańska i Torunia¹¹. W wypadku Rosji dotkliwsze dla Rzeczypospolitej byłoby zajęcie wybrzeża bałtyckiego, czyli Kurlandii i Litwy, co spowodowałoby całkowite odepchnięcie Polski od morza. Zatem trudno zgodzić się z tezą, że Katarzyna od pierwszego rozbioru zmierzała świadomie do likwidacji Rzeczypospolitej¹². Pierwszy rozbiór nie oznaczał jeszcze takiej polityki. Większym problem była Turcja, z którą za panowania Katarzyny II stoczono kilka wojen.

Sytuacja zmieniła się diametralnie w perspektywie rosyjskiej, kiedy w okresie działania Sejmu Wielkiego doszło do przeprowadzenia szeregu reform oraz uchwalenia zasadniczej reformy, jaką była Konstytucja 3 Maja. Rzeczpospolita uzyskała w wyniku przeprowadzenia reform szansę bytu, tym razem jako państwo silne i niezależne od Rosji. Carowa uznała zmiany ustrojowe za rewolucjonizm. Już samo uchwalenie konstytucji uznała za zagrożenie dla Rosji¹³. Prądy rewolucji francuskiej mogły dojść do Rosji i temu trzeba było zapobiec. Prusy też czekały na sygnał i zawartego w 1790 r. sojuszu prusko-polskiego nie zamierzały dotrzymać, tym bardziej, że Polska nie wyrażała woli przeprowadzenia cesji Gdańska i Torunia na rzecz Berlina¹⁴. Carowa miała dodatkowego sprzymierzeńca w postaci słynnej ogłoszonej w Targowicy konfederacji, faktycznie powołanej w Petersburgu z zamiarem obalenia przyjętych reform. Pretekst do wojny bardzo dobry, tym bardziej, że Rosja właśnie zakończyła zwycięską wojnę z Turcją. W wyniku najazdu rosyjskiego w 1792 r. Targowica przejęła władzę, ale Katarzyna wspólnie z Prusami dokonała w następnym roku drugiego rozbioru Rzeczypospolitej pozostawiając niezdolny do życia kadłub państwowy. Kurlandia i Litwa właściwa jeszcze zostały w okrojonej Rzeczypospolitej. Powstanie pod wodzą Tadeusza Kościuszki w 1794 r. i jego klęska przypieczętowały los Polski, która w wyniku trzeciego rozbioru

¹¹ *Salmonowicz S. Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa. Warszawa, 1998. S. 203 i n.*

¹² *Heller M. Historia Imperium Rosyjskiego. S. 449.*

¹³ Historyk brytyjski zwrócił uwagę, że Rosja nie zamierzała tolerować Polski konstytucyjnej, ale również niepodległej. Tak zmieniła się polityka Katarzyny II wskutek rewolucji we Francji (*Davies N. Europa. Rozprawa historyka z historią. Kraków, 1998. S. 749, 769.*)

¹⁴ Z powodu rewolucji francuskiej Prusy zawarły sojusz z Austrią i polsko-pruski sojusz stał się niepotrzebny (*Salmonowicz S. Prusy... S. 213.*)

przestała istnieć¹⁵. Z ziem nadbałtyckich Rosja zajęła Kurlandię i Litwę oraz pozostałą część dawnych ziem ruskich. Teza rosyjska o odzyskaniu dawnych ziem ruskich była nieprawdziwa, bowiem Inflanty, Kurlandia i Litwa nigdy nie należały do Rusi, a tym samym do Rosji. Jeśli przyjąć pogląd wybitnego historyka rosyjskiego Wasilija Kluczewskiego, to Rosja zlikwidowała bufor między Rosją a Prusami i Austrią, co w konsekwencji zaostrzyło w przyszłości konflikty między nimi, natomiast Polacy nie zaprzestali walki o niepodległość¹⁶.

Rozgrywka rosyjska o Finlandię zmierzała do niekorzystnego dla Szwecji końca w trakcie wojen napoleońskich na początku nowego wieku. Rosja uczestniczyła w kolejnych koalicjach przeciwko Napoleonowi, lecz w 1807 r. w Tylży po kolejnych przegranych bitwach, car Aleksander I podpisał pokój i sojusz z Napoleonem. Europa została podzielona na strefy wpływów francuskich i rosyjskich, a to rokowało kłopoty dla Szwecji¹⁷. Rosja uzyskała swobodę działania w stosunku do Szwecji. W wyniku ustaleń dokonanych w trakcie spotkania obu sojuszników w Erfurcie we wrześniu 1808 r. Napoleon mógł swobodnie działać w Hiszpanii, a Aleksander I nie napotkał sprzeciwu na włączenie Finlandii do swojego imperium¹⁸. Powodem wojny było niezadowolenie króla Gustawa IV Adolfa z pokoju tylżyckiego, który zmuszał go do zerwania stosunków z Anglią. Car Aleksander zaproponował wówczas, aby Szwecja wspólnie z Rosją broniła Bałtyku jako morza zamkniętego. Król szwedzki miał pojednać się z Napoleonem. Gustaw IV Adolf odrzucił te propozycje. Car wywierał nacisk dyplomatyczny na Szwecję, a jednocześnie gromadził wojska nad granicą fińską. W końcu lutego 1808 r. wystosowane ultimatum rosyjskie wzywało Szwecję do przejścia na stronę koalicji Rosji, Francji i Danii przeciwko Anglii, i w tym samym dniu wojska rosyjskie uderzyły na Finlandię, a w marcu również Dania wypowiedziała wojnę Szwecji. Wojna toczyła się w 1808 r. ze zmiennym szczęściem, ale w końcu roku wojska szwedzkie opuściły Finlandię. W trakcie działań wojennych doszło do znamiennej decyzji Aleksandra I. W marcu 1808 r. przyjął tytuł wielkiego księcia Finlandii, co zostało zatwierdzone przez zgromadzenie stanów w Porvoo w marcu 1809 r. Finlandia nie otrzymała autonomii, ale Rosja nie podważała dotychczasowych uprawnień Finów uzyskanych od Szwecji. Architektem Zgromadzenia Krajowego był najbliższy w tym czasie współpracownik cara, wielki reformator rosyjski Michaił Spierański. Przyczynił się on do tego, że przedstawiciele stanów fińskich mogli zgłaszać swoje postulaty, ale decyzje podejmował Aleksander I. Utworzony komitet rządowy, zwany początkowo Konsylium, był organem

¹⁵ W tajnym protokole do ostatecznego traktatu podpisanego w Sankt Petersburgu zaborcy postanowili jednomyślnie, aby nigdy nie używać w tytułach swych monarchów nazwy ani też określenia Królestwo Polskie (*Davies N.* Europa... S. 773).

¹⁶ *Heller M.* Historia Imperium Rosyjskiego. S. 454 i n.

¹⁷ Heller przypomniał, że Napoleon nakłaniał Aleksandra I do wojny z Szwecją, jednak car sam zdecydował o wykorzystaniu powstałej możliwości ataku na osamotnioną Szwecję (*Heller M.* Historia Imperium Rosyjskiego. S. 509).

¹⁸ *Bazyłow L.* Historia Rosji. Warszawa, 1983. T. II. S. 105; *Цветков С.* Александр I. М., 1999. С. 229, 251.

doradczym gubernatora kraju mianowanego przez cara¹⁹. Zgodzić się można z opinią, że Finlandia stała się pierwszą rządzoną konstytucyjnie prowincją Rosji, jednakże formalnie nie została przyznana autonomia, a sejm powołano tymczasowo. Do Finlandii została dołączona w nieco późniejszym terminie (1811 r.) gubernia wyborska, zajęta przez Rosjan jeszcze w 1721 r.²⁰

W 1809 r. roku został zdetronizowany król Gustaw IV Adolf. Podpisany we wrześniu 1809 r. w Fredrikshamm traktat pokojowy przekazywał Rosji we władanie Finlandię aż po północne krańce oraz Wyspy Alandzkie. Oznaczało to nie tylko przekreślenie podnoszonego wcześniej zagrożenia dla Petersburga, ale też Rosja stawała się główną siłą nad Bałtykiem²¹. Finowie o tyle zyskali, że otrzymali obietnicę autonomii i więcej uprawnień, niż mieli pod rządami szwedzkimi. Zakończenie wojny z Szwecją przyniosło też zamknięcie procesu rozszerzenia terytorium Rosji nad Bałtykiem.

Ocena tego procesu nie jest łatwa. Rosja przejęła ziemie nad Bałtykiem, które do niej nie należały nigdy trwale. Kraje te zostały włączone do państwa o innych zupełnie tradycjach, określanego mianem samodzierżawia czyli państwa o absolutnej władzy cara. Aleksander I rozumiał potrzebę przemian, lecz zasadnicze reformy zainicjowane przez Michaiła Spierańskiego zostały zawieszono, jak określano, z powodu zbliżającej się wojny z Francją. Sami inicjator konstytucji dla Rosji został usunięty i zesłany na prowincję. Jednakże prowincje dawnej Rzeczypospolitej nie podlegały automatycznie zmianom ustrojowym, które dostosowałyby je do Rosji. Problem tkwił w tym, że podejmowano ograniczone reformy, ale stopniowo ujednociano wchłonięte prowincje z resztą Cesarstwa. Proces ten nasilił się w czasach panowania Mikołaja I. Podejmowane w następnych dziesięcioleciach reformy dla krajów nadbałtyckich czy poszerzenie autonomii Finlandii nie złączyły tych narodów na zawsze z Rosją. Powstała «Pribałtyka», która przy nadarzającej się okazji już w XX wieku ujawniła, że każdy z tych narodów miał własną wizję niepodległości.

Данные о статье

Автор: Эдвард Чапевский — доктор исторических наук, профессор Нижнесилезского Университета, Вроцлав, Польша, edward.czapiewski@wp.pl

Заголовок: Obecność Rosji nad Bałtykiem w XVIII i na początku XIX wieku [Присутствие России на Балтике в XVIII и начале XIX века]

Резюме: В статье автор показывает предпринятые политические и военные шаги России в Прибалтике и целесообразность ее постепенных действий. Для укрепления своей позиции и занятия территории Прибалтики прежде всего необходимо было ослабить

¹⁹ Autorzy fińscy są zgodni, że Finlandia nie otrzymała autonomii, ale też car Aleksander I nie ingerował w sprawy fińskie stwarzając podstawy do przyszłej autonomii nadanej przez Aleksandra II (*Klinge M.* Fińska tradycja. Eseje o strukturach i tożsamościach Północy. Wrocław, 2006, S. 67 i n.; por.: *Jussila O., Hentilä S., Nevakivi J.* Historia polityczna Finlandii 1809–1999. Kraków 2001. S. 18 i n.).

²⁰ *Bazyłow L.* Historia Rosji... S. 107.

²¹ Szerzej o tej wojnie: *Szordykowska B.* Historia Finlandii... S. 91 i n.

Швецию, а также гарантировать нейтралитет Пруссии и других крупных государств Европы. Во время войны со Швецией Россия сначала заняла южную Финляндию, затем во время последнего раздела Речи Посполитой — Литву и Курляндию, а в 1806–1809 гг. в состав империи вошла вся территория Финляндии. Завоевание балтийской территории Прибалтики, стран с другой историей и общественным развитием, стало причиной более либеральной политики императора Александра в этом регионе, по сравнению с другими областями Российской империи.

Ключевые слова: Россия, Швеция, Финляндия, Прибалтика, Речь Посполитая, война, международные отношения

Information about the article

Author: Czapiewski, Edward — Doctor of History, University of Lower Silesia, Wrocław, Poland. edward.czapiewski@wp.pl

Title: Obecność Rosji nad Bałtykiem w XVIII i na początku XIX wieku [Presence of Russia on the Baltic Sea in the 18th and begin of the 19th centuries]

Abstract: The author of the article aims at tracing the genesis of political and military actions undertaken by the Russian state towards the territories by the Baltic Sea. He achieves this aim by demonstrating the expediency of the policy pursued gradually, step by step, by the Russian state. In order to consolidate its position and conquer new territories, it was necessary for the Russian state to weaken Sweden and Polish-Lithuanian Commonwealth (Rzeczpospolita) and at the same time to ensure the neutral position of Prussia and other large European states. Fighting against Sweden originally resulted in the Russian empire's joining the southern part of Finland, and then, as a result of the last partition of Poland (in 1795), the Russian empire annexed ethnic Lithuania and Courland. As a result of the war with Sweden in 1806-1809, the whole territory of Finland was incorporated into the Russian empire. The annexation of large territories on the Baltic Sea and joining of the lands, which had a different history and social development, became a reason for which Alexander I decided to pursue a more liberal policy in relation to the population of these territories in comparison with the policy that was pursued in relation to the population living in other areas of the Russian state.

Key words: Russian empire, Baltic region, Polish-Lithuanian Commonwealth, Russian-Swedish wars, international relations.

References:

- Acton, Edward. *Rosja. Dziedzictwo caratu i władzy radzieckiej* [Russia. The legacy of the tsarist regime and the Soviet power]. Warszawa: PIW Publ., 2013. 420 p. (in Polish.)
- Andersson, Ingvar. *Dzieje Szwecji* [History of Sweden]. Warszawa: PWN Publ., 1967. 366 p. (in Polish.)
- Bazyłow, Ludwik. *Historia Rosji* [History of Russia]. Warszawa: PWN Publ., 1983. 389 p. (in Polish.)
- Davies, Norman. *Europa. Rozprawa historyka z historią* [Europe. A conversation of a historian with history]. Kraków: Znak Publ., 1998. 1408 p. (in Polish.)
- Heller, Michał. *Historia Imperium Rosyjskiego* [History of the Russian Empire]. Warszawa: KiW Publ., 2000. 788 p. (in Polish.)
- Jussila, Osmo; Hentilä, Seppo; Nevakivi, Jukka. *Historia polityczna Finlandii 1809–1999* [Political history of Finland 1809–1999]. Kraków: Universitas Publ., 2001. 432 p. (in Polish.)

Klinge, Matti. *Fińska tradycja. Eseje o strukturach i tożsamościach Północy* [*Finnish tradition. Essays on structures and identities of the North*]. Wrocław: ATUT Publ., 2006. 346 p. (in Polish.)

Nowak, Andrzej. *Od imperium do imperium. Spojrzenia na historię Europy Wschodniej* [*From Empire to Empire. A view on the history of Eastern Europe*]. Kraków: ARCANA, 2004. 404 p. (in Polish.)

Salmonowicz, Stanisław. *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa* [*Prussia. The history of the state and society*]. Warszawa: KiW Publ., 1998. 511 s. (in Polish.)

Stegnii, Petr. *Razdely Pol'shi i diplomatiya Ekateriny II* [*Partitions of Poland and the diplomacy of Catherine II*]. Moscow: «Mezhdunarodnye otnosheniia» Publ., 2002. 696 p.²² (in Russian.)

Szordykowska, Barbara. *Historia Finlandii* [*History of Finland*]. Warszawa: TRIO Publ., 2011. 388 p. (in Polish.)

Tsvetkov, Sergei. *Aleksandr I* [*Alexander I*]. Moscow: Tsentrpoligraf Publ., 1999. 585 p.²³ (in Russian.)

²² Стегний, Петр Владимирович. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. Москва: Издательство «Международные отношения», 2002. 696 с.

²³ Цветков, Сергей. Александр I. Москва: Центрполиграф, 1999. 585 с.